

Digitale handboeken en cursussen.

... zijn een recht.

Geprint lesmateriaal is nog steeds dominant.¹ De meeste studenten verkiezen ook een papieren boek.² Voor sommige studenten zorgt dit echter voor barrières, onder andere voor studenten die moeilijkheden ondervinden om de woorden te zien, de tekst te decoderen, het boek vast te houden, de pagina's om te draaien,...

Deze studenten hebben ondersteuning nodig om toegang te hebben tot de informatie.⁴ Ze hebben **recht op redelijke aanpassingen** die hier het studeren mogelijk maken.⁵ Het weigeren van deze aanpassingen houdt discriminatie in.⁶ Ook het VN-verdrag voor gelijke rechten voor personen met een beperking⁷ maakt duidelijk dat onderwijsinstellingen redelijke aanpassingen niet zo maar mogen weigeren.⁸ Datzelfde VN-verdrag⁹ maakt ons daarnaast attent op het **recht op toegang tot informatie**. We zijn verplicht om hiertoe maatregelen te nemen.

Toegankelijk digitaal materiaal biedt hier mogelijkheden. Het bevat dezelfde inhoud maar is meer flexibel en toegankelijker.¹⁰

In de eerste plaats kunnen studenten met een digitaal bestand gebruik maken van een computer en ondersteunende technologie. Informatie wordt toegankelijk: woorden en beschrijvingen worden voorgelezen, een cursor wandelt mee op het scherm (focusmarkering), letters worden groter, een pagina slaat om met één klik,...

In de tweede plaats kunnen digitale documenten omgezet worden naar alternatieve formaten zoals boeken in braille, audioboeken, grote print,...

“Doordat de cursussen digitaal ter beschikking worden gesteld, ben ik in de mogelijkheid om mijn cursussen door te nemen met leessoftware. Dat zorgt ervoor

---

¹ Epp, 1999; Hall & Stahl, 2006.

² Hodges & Lunau, 1999; SIHO, unpublished; T. Van Uffelen, persoonlijke communicatie, 22 juni, 2011.

³ Boone & Higgins, 2003; Coombs; Epp, 1999; Hall et al., 2006; Hodges et al., 1999.

⁴ Epp, 1999; Hall et al., 2006; Hodges et al., 1999.

⁵ SIHO, in press.

⁶ Antidiscriminatiewet, 10 mei 2007.

⁷ UN, 2006.

⁸ Verbruggen, 2011.

⁹ UN, 2006.

¹⁰ Hall et al., 2006.

¹¹ Boone et al., 2003; Coombs, 1999; Handicap+Studie, 2011; Miesenberger & Tjoa, 2003; Stachowiak, 2010.

¹² Commissie Maatstaf, 2010; Epp, 1999; Hall et al., 2006; Teacher Training Agency, 2004; L. Van Nieuwenhuijsen, persoonlijke communicatie, 7 januari, 2011.

dat ik op een hoger tempo cursussen kan verwerken, maar anderzijds ook dat ik minder kans maak om zaken fout te lezen en bijgevolg ook fout te leren.”¹³

Belangrijk is hierbij dat dit studiemateriaal ook tijdig kan worden aangeleverd, zodat de student niet op voorhand al start met een achterstand.¹⁴

... zijn geregeld in het auteursrecht.

Volgens de Belgische wet¹⁵ mogen auteurs zich niet verzetten tegen de omzetting van hun werk:

- in een andere vorm ;
- op een andere drager, zoals een cd-rom ;
- of met specifieke functionaliteiten, zoals. grote print, braille, luisterboek,...

voor personen met een beperking die niet of onvoldoende gebruik kunnen maken van het papieren werk. Voorwaarde is wel dat deze uitzondering de commerciële exploitatie van het werk niet schaadt. Daarnaast is ook buiten deze wettelijke regeling veel mogelijk door constructief overleg.¹⁶

Uit de bevraging van het SIHO¹⁷ blijkt dat niet iedereen op de hoogte is van deze uitzondering, gezien de vraag naar een regeling in het auteursrecht hiervoor.

De regelgeving kan wel verschillen in andere landen. Dit bemoeilijkt het verkrijgen van internationale werken in een toegankelijk formaat voor mensen met een beperking. Hieraan wordt momenteel op Europees niveau gewerkt, maar dit zit nog in de opstart.¹⁸

... zijn goed voor alle studenten.

Studenten met diverse leerbehoeften kunnen behoefte hebben aan digitaal lesmateriaal,¹⁹ bijvoorbeeld:

- studenten met AD(H)D. Zij kunnen zich langer concentreren en hebben een beter begrip van de tekst wanneer deze mee gemarkeerd wordt ;

---

¹³ Student, persoonlijke communicatie, 23 februari, 2011.

¹⁴ Commissie Maatstaf, 2010.

¹⁵ Wet betreffende het auteursrecht en de naburige rechten, 1994, juni 30.

¹⁶ Van Damme, 2009.

¹⁷ SIHO, unpublished.

¹⁸ K. Van Damme, persoonlijke communicatie, 27 juni, 2011.

¹⁹ Burgstahler, 2002; Callebaut, 2009; Hall et al., 2006; SIHO, unpublished.

- anderstaligen. Zij ondervinden gelijkaardige uitdagingen als mensen met een leesbeperking. Het gebruik van een voorleesprogramma kan bijdragen tot het vergroten van de woordenschat en het verbeteren van technisch lezen en spelling ;
- studenten die afstandsonderwijs volgen ;
- werkstudenten ;
- studenten die tijdelijk afwezig zijn, bijvoorbeeld door zwangerschap, ziekte,... ;
- ...

Daarnaast kan digitaal materiaal ook ondersteunen bij het lezen, notities nemen en studeren. Zo kan een muisklikdoorlinken naar achtergrondinformatie of definities bij moeilijke woorden. Studenten kunnen samenvattingen maken, notities bij de tekst plaatsen, ergens nadruk op leggen via kleur of onderlijnen, de tekstgrootte aanpassen,...²⁰

“Voor bepaalde doelgroepen (bv. dyslexie) bestaat die nood er zeker. Al zouden alle studenten er wel bij varen!”²¹

Universal Design for Learning geeft dan ook de tip om cursusmateriaal vooraf flexibel, dus digitaal, ter beschikking te stellen van de studenten.²²

Zowel de Raad Hoger Onderwijs²³ als het VN-verdrag voor gelijke rechten voor personen met een beperking²⁴ pleiten voor dit Universal Design, waarbij van bij de start rekening wordt gehouden met de diversiteit van de gebruikers. Op die manier wordt het onderwijs toegankelijker en is er minder nood aan specifieke aanpassingen.²⁵

De bevraging van het SIHO²⁶ toont aan dat Universal Design for Learning nog niet altijd de praktijk is. Een groot deel van de bevroegden geeft aan dat studenten nooit standaard kunnen kiezen tussen een papieren of digitale versie van een cursus.

Toch zijn er ook heel wat inspirerende voorbeelden:

“Cursussen zijn sowieso allemaal digitaal via het elektronisch leerplatform.”

... moeten ook toegankelijk zijn.

Ook veel digitaal materiaal is niet voor iedereen toegankelijk, zoals bepaalde Pdf-bestanden, gescande documenten, afbeeldingen zonder tekstalternatief,... Veel tekstboeken in digitale

---

²⁰ Boone et al., 2003; Hall et al., 2006; SIHO, in press.

²¹ SIHO, unpublished.

²² SIHO, in press.

²³ Raad Hoger Onderwijs, 2010.

²⁴ UN, 2006.

²⁵ SIHO, in press.

²⁶ SIHO, unpublished.

versie bevatten dus toch nog obstakels.²⁷ Het is belangrijk om al aan deze toegankelijkheid te denken bij het ontwikkelen van het lesmateriaal.²⁸

Meer informatie over hoe je de toegankelijkheid van het lesmateriaal kan vergroten:

- [Universal Design for Learning \(UDL\)](#).
- [Toegankelijk studiemateriaal](#).
- [Best practice in digital documents](#).
- [Accessible Digital Office Document \(ADOD\) Project](#).

Mensen die boeken inscannen voor studenten, moeten ook weten dat een scan niet leesbaar is door spraaksoftware en screenreaders²⁹, behalve wanneer een inscanmodule is geïntegreerd in het programma. Dit komt omdat het scannen vergelijkbaar is met het maken van een foto. Daarom is er nood aan een programma dat de tekst in de afbeelding herkent en zo het document omzet naar een bestand met digitale tekst, zoals Omnipage en ReadIris. Soms zijn er wel herkenningsfouten. Deze komen niet voor in de digitale versies die uitgeverijen aanleveren. Daarnaast zijn aanpassingen nodig, bijvoorbeeld qua taalaanduiding.³⁰ Soms is ook het digitale bestand van de uitgeverij immers niet 100% toegankelijk.³¹

... en de docenten.

De bevraging van het SIHO³² toont aan dat er toch heel wat docenten bereid zijn om hun cursus digitaal aan te bieden aan alle studenten.

“Alle cursussen voor mijn vakken worden nu reeds digitaal aangeboden.”

Een aantal docenten kiezen ervoor om hun cursus enkel digitaal ter beschikking te stellen van studenten met een leesbeperking.

“Ik heb de vraag gehad van een dyslectische student om mijn cursussen digitaal te krijgen. Zij had een computerprogramma dat haar de cursus kon voorlezen tijdens het studeren. Ik wens mijn cursussen enkel beschikbaar te maken op persoonlijke vraag. Ik kies er zelf voor om mijn cursussen niet digitaal voor iedereen aan te bieden. Ik wil zelf liever de controle hebben over met wie ik mijn cursus digitaal wil delen.”

---

²⁷ Burgstahler, 2002; Epp, 1999.

²⁸ Burgstahler, 2002.

²⁹ Burgstahler, 2002.

³⁰ Callebaut, 2006, 2007.

³¹ JISC Techdis, n.d.

³² SIHO, unpublished.

Tot slot zijn er ook docenten die nooit een digitale versie van hun cursus vrijgeven.³³ Ze zijn zich vaak niet bewust van de barrières die studenten kunnen ondervinden.³⁴ De respondenten uit de bevraging³⁵ noemen ook een aantal redenen:

“Ze vrezen voor afstandsleren, studenten die niet meer naar de les komen.”

“Er zijn momenteel problemen met een docent die zijn cursus niet digitaal wil aanbieden wegens een nakende publicatie.”

Tips en aanbevelingen voor docenten:

- Zorg ervoor dat je eigen ontwikkelde cursusmateriaal digitaal en toegankelijk is (zie boven)³⁶ of voorzie alternatieve toegankelijke formaten om tegemoet te komen aan de diverse behoeften van de studenten.³⁷
- Vraag aan de uitgeverij aan of ze de keuze (kunnen) bieden bij de aankoop van een boek tussen een papieren en digitale versie.³⁸ Je kan de voorkeur geven aan uitgeverijen die deze mogelijkheid bieden.³⁹
- Ga op zoek naar toegankelijke versies van het materiaal⁴⁰ voor studenten met een beperking, wanneer niet standaard kan gekozen worden om het boek digitaal aan te kopen. Je kan er bewust voor kiezen om enkel bronnen te gebruiken waarvan een toegankelijke versie beschikbaar is.⁴¹
- Stel je eigen ontwikkelde cursusmateriaal digitaal ter beschikking aan alle studenten⁴², bijvoorbeeld via een toegankelijke elektronische leeromgeving, of via de cursusdienst waarbij alle studenten kunnen kiezen tussen een papieren en digitale versie.
- Bezorg eigen auteursrechtelijk beschermd werk automatisch in digitale versie aan de persoon binnen de onderwijsinstelling die zorgt voor toegankelijke formaten voor studenten met een beperking.⁴³ Afhankelijk van de onderwijsinstelling kan dit het aanspreekpunt zijn, een verantwoordelijke binnen de cursusdienst,...

---

³³ SIHO, unpublished.

³⁴ Burgstahler, 2002.

³⁵ SIHO, unpublished.

³⁶ Burgstahler, 2002.

³⁷ Hodges et al., 1999.

³⁸ Hall et al., 2006; Stachowiak, 2010.

³⁹ Hall et al., 2006.

⁴⁰ Hall et al., 2006; O Grady, 2009; Stachowiak, 2010.

⁴¹ Hall et al., 2006.

⁴² Enter vzw., n.d.; SIHO, in press, Stachowiak, 2010, Teacher Training Agency, 2004.

⁴³ Docent, persoonlijke communicatie, 4 november 2011.

- Bezorg je cursusmateriaal zo snel mogelijk aan de cursusdienst, aan de studenten,...⁴⁴
- ...

... en de uitgeverijen.

In de praktijk merken verschillende mensen dat uitgeverijen niet altijd graag een digitale versie van hun boeken aanleveren.⁴⁵

Kurt Van Damme van Boek.be heeft het gevoel dat uitgeverijen eigenlijk wel positief staan tegenover het aanleveren van digitale bestanden voor mensen met een beperking, maar dat het voor hen gevaarlijk is om de digitale versie aan te leveren.⁴⁶ Er is angst voor misbruik. Auteursrechtelijke inbreuken in een digitale wereld kunnen hen immers veel meer schade berokkenen dan in een papieren omgeving.⁴⁷ Daarom werken uitgeverijen graag met 'trusted intermediaries'. Dit zijn organisaties of instellingen die het digitale bestand bezorgen aan de student met een leesbeperking. Deze organisatie is ook verantwoordelijk dat het document niet wordt misbruikt voor andere doelen.⁴⁸

“Bepaalde handboeken mogen niet digitaal aan studenten worden bezorgd omwille van auteursrechten. Bepaalde studenten, bijvoorbeeld met een visuele beperking, kunnen toch aan een digitale versie van handboeken geraken. Uitgeverijen vragen dan wel zeer uitdrukkelijk om enkel de student met functiebeperking gebruik te laten maken van de digitale tekst.”

“Ze hebben schrik voor het doorgeven van informatie met nkomstenvermindering.”⁴⁹

Voorbeeld van goede praktijk: Universitas.

De drukkerij/uitgeverij Universitas beheert ongeveer 5000 cursustitels, vooral van de Antwerpse hogescholen en Universiteit Antwerpen.⁵⁰

Alle studenten waarvoor een digitale versie een redelijke aanpassing is, kunnen dit bij Universitas verkrijgen. Deze studenten kunnen hiervan een goedkeuring vragen van de

---

⁴⁴ Commissie Maatstaf, 2010; T. Van Uffelen, persoonlijke communicatie, 22 juni, 2011.

⁴⁵ Handicap + Studie, 2011; A. Ottoy & R. Baets, persoonlijke communicatie, 24 mei, 2011; T. Van Uffelen, persoonlijke communicatie, 22 juni, 2011.

⁴⁶ K. Van Damme, persoonlijke communicatie, 27 juni, 2011.

⁴⁷ Van Damme, 2009.

⁴⁸ K. Van Damme, persoonlijke communicatie, 27 juni, 2011.

⁴⁹ SIHO, unpublished.

⁵⁰ Universitas, n.d.

studietrajectbegeleider⁵¹ of het departementshoofd. Hierop hoeft de beperking niet vermeld te staan. Universitas heeft volledig vertrouwen in de beslissing van de onderwijsinstelling en geeft op basis van de goedkeuring aan de studenten een digitale versie.

Wanneer Universitas niet beschikt over een digitale versie van een handboek, vragen ze dit aan bij de uitgeverij. Papieren cursussen van docenten digitaliseren ze zelf.

In de toekomst is Universitas van plan om cursussen aan te bieden waarbij een koppeling wordt gemaakt tussen papier. Ook dit kan mogelijkheden bieden naar studenten met een beperking toe.⁵²

Meer informatie: [Universitas](#).

Voorbeeld van goede praktijk: Elsevier.

De uitgeverij Elsevier doet veel inspanningen om ervoor te zorgen dat meer publicaties toegankelijk worden voor lezers met een leesbeperking, bijvoorbeeld door publicaties digitaal aan te bieden. Daarnaast kunnen al hun elektronische publicaties via een tekst-naar-spraak functie worden voorgelezen.⁵³

Meer informatie: [Elsevier](#).

Voorbeeld van goede praktijk: Pearson Education.

De uitgeverij Pearson Education levert boeken in elektronische vorm voor studenten die omwille van een beperking niet of onvoldoende gebruik kunnen maken van een boek in de gewone papieren vorm. Onderwijsinstellingen kunnen voor een student met een beperking een digitale versie van het boek aanvragen. Ze moeten hierbij o.a. de leesbeperking bevestigen.

Sommige boeken hebben ook standaard een MP3-bestand die de inhoud van het boek kan voorlezen. Daarnaast kan Pearson vanaf een afname van 50 studenten per jaar een boek ook standaard digitaal aanleveren.⁵⁴

Meer informatie: [Pearson Education - Students with Disabilities - Request Form](#).

---

⁵¹ A. Ottoy & R. Baets, persoonlijke communicatie, 24 mei, 2011.

⁵² T. Van Uffelen, persoonlijke communicatie, 22 juni, 2011.

⁵³ Elsevier, 2010.

⁵⁴ Pearson Education, n.d.; T. De Cock, persoonlijke communicatie, 27 juni, 2011.

... en de hogescholen en universiteiten.

Uit de bevraging van het SIHO⁵⁵ blijkt enerzijds dat verschillende onderwijsinstellingen tegemoet komen aan de behoefte aan een digitale versie van het handboek of de cursus als redelijke aanpassing voor studenten met een beperking.

“Vanuit een inclusieve visie kunnen alle studenten met een goede reden op de [naam onderwijsinstelling] digitale versies vragen. Om handboeken en cursussen voor deze studenten beschikbaar te maken, onderhandelt [naam] met uitgeverijen, doen ze beroep op de interne publicatiedienst en docenten. Indien het niet op een andere manier kan, maakt de [naam] ook zelf een digitale versie.”⁵⁶

Daarnaast kiezen sommige onderwijsinstellingen er ook duidelijk voor om digitale cursussen aan te bieden aan alle studenten, bijvoorbeeld via een toegankelijk elektronisch leerplatform.

“95% van ons cursusmateriaal is door de eigen lectoren geschreven. Dat is een bewuste beleidsstrategie van ons departement! Dus weinig of geen last van auteursaanpakken.”

“De [naam onderwijsinstelling] vraagt aan alle docenten om al het studiemateriaal digitaal ter beschikking te stellen op het leerplatform.”

Anderzijds wordt ook duidelijk dat studenten hoger onderwijs deze redelijke aanpassing niet altijd krijgen.

“Het is afhankelijk of de docent zijn cursus digitaal beschikbaar wil stellen.”

“Handboeken worden niet digitaal aangeboden, omdat het inscannen tijdrovend is.”

Tips en aanbevelingen voor de instellingen hoger onderwijs:

- Maak docenten bewust van de barrières die studenten kunnen ondervinden bij ontoegankelijk lesmateriaal⁵⁷ en informeer hen over het recht van studenten op redelijke aanpassingen.
- Stimuleer docenten om dit lesmateriaal digitaal én toegankelijk te ontwikkelen (zie boven). Je kan over deze toegankelijkheid afspraken maken met de docenten.⁵⁸

---

⁵⁵ SIHO, unpublished.

⁵⁶ Onderwijsinstelling, persoonlijke communicatie, 7 juni, 2011.

⁵⁷ Burgstahler, 2002.

⁵⁸ Burgstahler, 2002.

- Maak met docenten de afspraak dat ze het eigen cursusmateriaal digitaal ter beschikking stellen aan alle studenten.⁵⁹ Je kan een overeenkomst maken waarin staat dat zij niet mogen weigeren om hun studiemateriaal digitaal ter beschikking te stellen.⁶⁰
- Vraag aan docenten om eigen auteursrechtelijk beschermd werk automatisch in digitale versie te bezorgen aan de persoon binnen de onderwijsinstelling die zorgt voor toegankelijke formaten voor studenten met een beperking.⁶¹
- Informeer het personeel van de onderwijsinstelling bij wie studenten terecht kunnen wanneer ze behoefte hebben aan een toegankelijk, alternatief formaat van een handboek of cursus. Op deze manier kunnen ze studenten de juiste weg wijzen.⁶²
- Ga in gesprek met studenten die een digitale versie krijgen van (auteursrechtelijk beschermde) werken. Geef hen informatie over het auteursrecht. Het is een mogelijkheid om deze studenten een overeenkomst⁶³ te laten tekenen waarin staat dat het materiaal enkel bestemd is voor eigen gebruik, en dat kopiëren of verspreiden niet is toegelaten.
- Zorg voor een toegankelijk, aangepast formaat van cursussen én handboeken, zeker voor alle studenten voor wie dit een redelijke aanpassing is.
  - ❖ Vraag na of de uitgeverij een digitale versie van het boek kan aanleveren, voor iedereen of eventueel enkel voor deze student.
  - ❖ Je kan op zoek gaan of er al versies van het materiaal bestaan die voldoen aan de behoefte van de student. Interessant hierbij zijn bijvoorbeeld:
    - E-boek.org waar iedereen e-boeken en luisterboeken kan bestellen⁶⁴;
    - Bookshare die boeken in een toegankelijk formaat, bijvoorbeeld audio) beschikbaar maakt voor mensen met een leesbeperking. Een deel van de boeken is ook internationaal beschikbaar⁶⁵;
    - Dedicon (Nederland) die een online catalogus heeft van materialen die al zijn omgezet naar een toegankelijk formaat (bv. audio, grote letter,

---

⁵⁹ SIHO, unpublished.

⁶⁰ Arteveldehogeschool, 2009.

⁶¹ Docent, persoonlijke communicatie, 4 november, 2011.

⁶² SIHO, unpublished.

⁶³ Bookshare, n.d.; BSH vzw, 2010; Arteveldehogeschool, 2009; Niagara College Canada, n.d.; Ugent, n.d.; SIHO, unpublished; J. Trimble, persoonlijke communicatie, 30 april en 23 juli, 2009.

⁶⁴ Boek.be, n.d.; Helpdesk e-boek.org, persoonlijke communicatie, 27 juni, 2011.

⁶⁵ Bookshare, n.d.

bestanden voor Sprint, Kurzweil,...). Iedereen met een beperking die moeilijk of niet kan gebruik maken van de papieren versie kunnen bestanden die al zijn omgezet bestellen. Via een offertetraject zijn internationale aanvragen mogelijk⁶⁶;

- [Progebraille Helen Keller vzw](#) die een catalogus heeft van al het omgezette materiaal in toegankelijke formaten zoals digitale tekst, audio, grote letter, braille. Mensen met een leesbeperking door dyslexie of een visuele beperking kunnen dit omgezette materiaal bestellen. De catalogus kan je aanvragen bij de organisatie⁶⁷;

- ...

- ❖ Je kan een handboek laten omzetten in een toegankelijk alternatief formaat door een omzettingencentrum zoals [Progebraille Helen Keller vzw](#). Deze vereniging zet materiaal om in een aangepaste leesvorm, bijvoorbeeld digitale tekst, audio, grote letter, braille,... voor mensen met een visuele beperking.⁶⁸

- ❖ Je kan zelf een aangepaste versie van het materiaal produceren⁶⁹ en hiervoor onderhandelen met de uitgeverijen.

- ❖ ...

- Je kan bij de aanschaf van boeken de voorkeur geven aan boeken die ook beschikbaar zijn in een digitaal, toegankelijk formaat.⁷⁰

- ...

Voorbeeld van goede praktijk: TU Delft - Dyslexie Portal (Nederland).⁷¹

Op de universiteit in Delft loopt tot juli een project met als doel: het lesmateriaal toegankelijk maken. De universiteit ontwikkelde hiervoor een portaal geïntegreerd in de elektronische leeromgeving waar studenten studieboeken kunnen aanvragen in Pdf of als specifiek bestand voor Kurzweil. Alle studenten van de universiteit die hier baat bij hebben, kunnen hierop beroep doen, dus niet enkel studenten met dyslexie, zoals de naam doet

⁶⁶ Dedicon, 2011, Handicap + Studie, 2011; D. Luteijn, persoonlijke communicatie, 14, 15 en 29 juni, 2011.

⁶⁷ Progebraille Helen Keller vzw, 2011; J.P. Verhasselt, persoonlijke communicatie, 16 juni, 2011.

⁶⁸ Progebraille Helen Keller vzw, 2011; J.P. Verhasselt, persoonlijke communicatie, 16 juni, 2011.

⁶⁹ Handicap + Studie, 2011.

⁷⁰ Handicap + Studie, 2011.

⁷¹ de Leeuw, 2011; Handicap + Studie, 2011; S. Meulemans & J. de Leeuwe, persoonlijke communicatie, 27 juni, 2011.

vermoeden. Studenten moeten op deze manier niet langer zelf zorgen voor een alternatief toegankelijk formaat. Bovendien betaalt de universiteit zelf de omzettingskosten.

Om dit alles te kunnen realiseren voor zowel nationale als internationale werken werd een regeling getroffen voor de auteursrechten.

Binnenkort wordt beslist of dit project wordt voortgezet als regulier werk van de TU Delft.

... en de nood aan samenwerking.

Het omzetten van papieren handboeken en cursussen naar toegankelijke digitale bestanden en andere alternatieve formaten is tijdrovend, duur en complex.⁷²

“Er is nood aan ondersteuning, want het is arbeidsintensief.”⁷³

Hierbij komt dat heel wat documenten meer dan één keer worden omgezet, bijvoorbeeld op verschillende locaties en door verschillende organisaties.⁷⁴

“In mijn ervaring gaat er veel kostbare tijd verloren door telkens opnieuw voor een student een boek of cursus toegankelijk te maken. Een jaar later of voor een andere student moet dan dezelfde cursus toegankelijk gemaakt worden. En dan lijkt het alsof men helemaal opnieuw moet beginnen. Dus overleg of een soort databank van toegankelijk materiaal zou dan veel tijd besparen.”⁷⁵

Door partnerschappen kan de hoeveelheid werk en de kostprijs gedeeld worden en kan er beroep gedaan worden op de aanwezige expertise in verschillende organisaties en onderwijsinstellingen.⁷⁶ Samenwerking zorgt er ook voor dat dubbel werk wordt vermeden. Een catalogus is een efficiënte manier om te delen welke werken al beschikbaar zijn in een toegankelijk formaat en welke in de maak zijn.⁷⁷

Voorbeeld van goede praktijk: Cursief vzw.

Studenten met een leesbeperking uit een aantal Vlaamse onderwijsinstellingen kunnen bij Cursief vzw een aanvraag doen om een handboek digitaal te verkrijgen. Voorwaarden zijn het aankopen van het boek in papieren versie en een degelijk attest en motivatie van de leesbeperking.

---

⁷² Epp, 1999; Handicap + Studie, 2011; Hodges et al., 1999; Miesenberger et al., 2003.

⁷³ SIHO, unpublished.

⁷⁴ Miesenberger et al., 2003.

⁷⁵ Onderwijsinstelling, persoonlijke communicatie, 21 juni, 2011.

⁷⁶ Hodges et al., 1999.

⁷⁷ Epp, 1999; Miesenberger et al., 2003.

Cursief bestudeert de vraag en treedt in dialoog met de betrokken docenten en uitgeverijen. Dit resulteert in een verklaringsovereenkomst tussen de uitgeverij, Cursief vzw en de student. Hierin verklaart de student onder andere dat hij de digitale versie niet zal verspreiden.

Daarnaast beschikt Cursief vzw zelf over een scanner die boeken digitaliseert en zo toegankelijk maakt. Hiervoor doen ze ook beroep op vrijwilligers.

Cursief vzw biedt de digitale bestanden aan de studenten aan via een beveiligd digitaal platform.⁷⁸

Ook uit de bevraging van het SIHO⁷⁹ blijkt dat een aantal onderwijsinstellingen samenwerken met Cursief vzw wat betreft de digitalisering van handboeken.

“Zij leveren digitale handboeken aan studenten waar zij digitale cursussen als individuele maatregel voorstellen. Deze worden dan door ons goedgekeurd.”

“De samenwerking met Cursief loopt zeer goed en vlot.”

Meer informatie:

- [Digitaliseringsproject.](#)
- [Cursief vzw.](#)

Voorbeeld van goede praktijk: ADIBib.

In Vlaanderen stelt het project ADIBib digitale, leesklaar gemaakte versies van handboeken ter beschikking. ADIBib doet dit voor leerlingen basis en secundair onderwijs met een beperking in de schriftelijke communicatie. Deze bestanden zijn omgezet voor de voorleesprogramma's Kurzweil en Sprint. Ze zijn beveiligd om kopiëren tegen te gaan. Voorwaarde om op de diensten van ADIBib beroep te kunnen doen is een bewijs van de beperking en de aankoop van de gedrukte versie van het boek.⁸⁰

Boeken die zijn omgezet, kan je bestellen via een databank. Voor andere boeken kan je een aanvraag tot omzetting doen.⁸¹

ADIBib ontwikkelde intussen ook een software-onafhankelijke tool die digitale bestanden van de uitgeverijen leesklaar maakt voor verschillende softwareprogramma's. Op die manier kan veel tijd bespaard worden. ADIBib wil graag deze tool in de toekomst ook ten dienste stellen van het hoger onderwijs.⁸²

---

⁷⁸ BSH, 2010; Ugent, n.d.

⁷⁹ SIHO, unpublished.

⁸⁰ Die-'s-lekti-kus vzw, n.d.a, n.d.b.

⁸¹ Die-'s-lekti-kus vzw, n.d.b.

⁸² J. Rottier, persoonlijke communicatie, 14 juni, 2011.

Meer informatie: [ADIBib](#).

Voorbeeld van goede praktijk: Text Access (Ierland).

Text Access is een centrale en veelomvattende catalogus van werken in een toegankelijk alternatief formaat (bv. digitale versie, audio, braille, grote print,...) voor studenten met een leesbeperking in het hoger onderwijs. Het is een initiatief van de Association for Higher Education Access and Disability (AHEAD). AHEAD werkt hiervoor samen met nationale bibliotheken en de Ierse instellingen hoger onderwijs.⁸³

Elke Ierse instelling hoger onderwijs kan deze catalogus raadplegen wanneer ze op zoek is naar een alternatief formaat van een boek. Wanneer het boek beschikbaar is, kan de onderwijsinstelling een kopie opvragen. Wanneer het boek niet terug te vinden is in de catalogus, maken organisaties zoals de University College in Dublin zelf een aangepaste, digitale kopie van het boek. Dit wordt dan ook in de catalogus aangevuld.⁸⁴

Meer informatie: [Text Access](#).

Voorbeeld van goede praktijk: College and Institute Library Services (CILS) (Canada).

In Canada kunnen een twintigtal instellingen hoger onderwijs alternatieve formaten van boeken (bv. digitale versie, toegankelijke Pdf, boeken in braille, grote print, luisterboek, bestand voor Kurzweil,...) aanvragen bij CILS voor studenten of docenten met een beperking.

In de eerste plaats gaat CILS hiervoor op zoek of het gevraagde materiaal al gemaakt is in andere provinciale, nationale en internationale organisaties. In tweede instantie vragen ze een digitale versie van het boek aan bij de uitgeverijen. Wanneer dit niet beschikbaar is, doet CILS zelf de productie.

Al het bestaande materiaal van CILS is terug te vinden in hun catalogus. Dit materiaal wisselt CILS ook uit met andere organisaties.

De organisatie geeft aan dat zonder de samenwerking met andere organisaties het onmogelijk zou zijn om zo veel alternatieve formaten van boeken te bezorgen aan zo veel studenten.⁸⁵

Meer informatie: [College and Institute Library Services](#).

---

⁸³ AHEAD, n.d.

⁸⁴ J. Trimble, persoonlijke communicatie, 30 april en 23 juli, 2009.

⁸⁵ CILS, 2011.

Toekomstmogelijkheden en behoeften

Bij een recente bevraging⁸⁶ gaven enkele Vlaamse onderwijsinstellingen aan wat volgens hen de **toekomstmogelijkheden** zijn rond de digitalisering van handboeken en cursussen:

- De mogelijkheden van digitale leerplatformen worden meer benut.
- Meer boeken kunnen door iedereen worden gekocht in digitale versie.
- Digitale versies van boeken worden meer door de uitgeverij / drukkerij geleverd.
- Meer groepen studenten kunnen een digitale versie krijgen van een handboek, bijvoorbeeld anderstalige studenten.
- Er is een groter aanbod van handboeken in alternatieve, toegankelijke formaten.
- Er is een vlottere uitwisseling van digitaal lesmateriaal tussen de verschillende onderwijsinstellingen.
- Docenten zijn meer vertrouwd met de mogelijkheden van bordboeken (speciale digitale handboeken die ze tijdens de les kunnen en mogen projecteren) voor het lesgeven.
- Er zijn meer mogelijkheden voor afstandsleren.

Sommige instellingen hoger onderwijs geven aan dat alles vlot verloopt en ze geen concrete behoeften hebben. Andere duiden wel op een aantal **noden** om de mogelijkheden in de toekomst (zie boven) te kunnen realiseren⁸⁷:

- Docenten moeten geïnformeerd en gesensibiliseerd worden over de meerwaarde van digitaal lesmateriaal en de rechten van studenten. Het doel is dat ze vlotter het eigen lesmateriaal digitaal ter beschikking stellen.
- Lesgevers moeten de ruimte krijgen om hun lesmateriaal uit te werken tot gebruiksvriendelijke en digitale versies.
- Er is meer overleg nodig tussen docenten, tussen opleidingen en tussen onderwijsinstellingen om dubbel werk te vermijden.⁸⁸
- Er is nood aan meer samenwerking met de uitgeverijen en cursusdiensten.
- Er is vraag naar ondersteuning bij de onderhandeling met uitgeverijen voor een digitale versie voor andere groepen, bijvoorbeeld anderstaligen.
- Er is nood aan goede contacten met buitenlandse uitgeverijen⁸⁹ voor het digitaal beschikbaar maken van internationale werken.
- Suggestie tot het oprichten van een groter platform die kan onderhandelen met uitgeverijen om digitale versies te krijgen.⁹⁰
- Ondersteuning, gezien tekort aan tijd en taakbelasting, en financiering. Bijvoorbeeld Financiering door de Cel Speciale Onderwijsleermiddelen⁹¹ voor digitale omzettingen voor studenten met dyslexie zou een grote hulp kunnen zijn.⁹²

---

⁸⁶ SIHO, unpublished.

⁸⁷ SIHO, unpublished.

⁸⁸ Onderwijsinstelling, persoonlijke communicatie, 7 juni, 2011.

⁸⁹ SIHO, 2009.

⁹⁰ SIHO, 2009.

- Alle studenten die hieraan behoefte hebben, moeten gebruik kunnen maken van ondersteunende technologie.
- Ook afstandsonderwijs (en tools die dit mogelijk maken) moet in de toekomst bij dit debat betrokken worden.

Ook interessant...

Op 5 en 6 juli organiseerde het SIHO in samenwerking met het Europese LINK-netwerk een congres: 'How do you make change happen? The only disability in education is the reluctance to change'. Er waren een aantal presentaties met betrekking tot het onderwerp van toegankelijk studiemateriaal, bijvoorbeeld:

- Digital Archive Access to Course Literature in Swedish HE. Students access to instant download. Pia Hasselrot (TPB - The Swedish Library of Talking Books and Braille).
- Accessing Study Materials. Karl-Frederik Ahlmark (University of Gothenburg), Alenka Bera (Slovenian Association of Disabled Students).

Het SIHO

... bedankt iedereen die meewerkte aan de bevraging en een bijdrage leverde.

... nodigt iedereen uit om volgend jaar verder na te denken over toekomstmogelijkheden rond digitaal studiemateriaal (bv. in een werkgroep). Interesse om hier deel van uit te maken? Neem dan contact op met het SIHO (E: info@siho.be; T: 0032 473 59 09 72).

---

⁹¹ Momenteel geeft de Cel enkel financiering voor omzettingen in braille en vergrotingen, waar strikt noodzakelijk en wanneer geen alternatief voor handen is (Omzendbrief OND/II/2.3/TM).

⁹² SIHO, 2010.

Referenties.

- AHEAD. (n.d.). *Text Access*. Geraadpleegd 29 juni, 2011, van http://www.ahead.ie/inclusiveeducation_inclusive_textaccess.php.
- Arteveldehogeschool. (2009). *Studeerbaar studiemateriaal. Handleiding voor lesgevers aan de Arteveldehogeschool*. Geraadpleegd 31 mei, 2011, van <http://www.siho.be/files/handleiding%20studeerbaar%20studiemateriaal%20versie%202009.pdf>.
- Boek.be. (n.d.). De e-boekwinkel van Boek.be. Geraadpleegd 25 juni, 2011, van <http://www.e-boek.org/>.
- Bookshare. (n.d.). *Books without barriers*. Geraadpleegd 22 juni, 2011, van <http://www.bookshare.org/>.
- Boone, R. & Higgins, K. (2003). Reading, Writing, and Publishing Digital Text [Elektronische versie]. *Remedial and Special Education*, 24(3), 132-140.
- BSH vzw. (2010, December 9). *Studeren met dyslexie*. PowerPointpresentatie op het congres van Hogent, 'Het kan. En dan?' Project af/studeren met een functiebeperking, Gent.
- Burgstahler, S. (2002). Distance learning: the library's role in ensuring access to everyone [Elektronische versie]. *Library Hi Tech*, 20(4), 420-433.
- Callebaut, D. (2006). Dyslexieproblemen omzeilen met compenserende software. In D. Gombeir (2006), *ICT en jongeren met extra zorg. Technologische hulpmiddelen en ondersteunende software* (pp. 121-136). Mechelen: Wolters Plantyn.
- Callebaut, D. (2007). Compenserende dyslexiesoftware invoeren op school. In D. Gombeir (2007), *Onderwijsvernieuwing en ICT en jongeren met extra zorg* (pp. 96-108). Mechelen: Wolters Plantyn.
- Callebaut, D. (2009, November, 24). *Ervaringen met voorleessoftware*. Presentatie op de ontmoetingsdag van het SIHO, *Toegankelijkheid? Meer mogelijk dan je denkt!*, Brussel.
- CILS. (2011). *CILS*. Geraadpleegd 22 juni, 2011, van <http://www2.langara.bc.ca/cils/>.
- Commissie Maatstaf. (2010). *Meer mogelijk maken. Studeren met een functiebeperking in het hoger onderwijs*. Geraadpleegd 23 juni, 2011, van <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/publicaties-pb51/meer-mogelijk-maken/meer-mogelijk-maken.pdf>.
- Coombs, N. (1999). Enabling technologies. New patrons: new challenges [Elektronische versie]. *Library Hi Tech*, 17(2), 207-210.
- Dedicon. (2011). *Leren en studeren*. Geraadpleegd 14 juni, 2011, van <http://educatief.dedicon.nl/>.
- De Leeuwe, J. (2011, Januari, 20). *TU Delft Library. Dyslexieportal TU Delft*. PowerPointpresentatie op de SIG XS=USE bijeenkomst, *Boeken omzetten in andere formaten voor studenten met dyslexie en andere leesbeperkingen*, Utrecht, Nederland. Geraadpleegd 25 juni, 2011, van <http://www.handicapstudie.nl/binaries/content/assets/Powerpoint/Dyslexieportal-TU-Delft.ppt>.
- Die-'s-lekti-kus. (n.d.a). *Voorlopig evaluatierapport DIGIBIB Vlaanderen*.
- Die-'s-Lekti-kus. (n.d.b). *Aangepaste Digitale boeken voor leerlingen met een leeshandicap*. Geraadpleegd 6 juni, 2011, van <http://www.letop.be/projecten/digibib/>.

- Elsevier. (2010, December 8). Elsevier Enables Its E-Books to Read Aloud, Increasing Access for People with Print Disabilities. *Company News*, 5. Geraadpleegd 31 mei, 2011, van http://www.elsevier.com/wps/find/authored_newsitem.cws_home/companynews05_01780.
- Enter vzw. (n.d.). *Toegankelijkheid van hogescholen en universiteiten*. Geraadpleegd 31 mei, 2011, van http://www.entervzw.be/assets/files/Wenkenbladen/Toegankelijkheid_Hogescholen.pdf.
- Epp, M.A. (1999). Library services to Canadian college students with print disabilities [Elektronischeversie]. *Library Hi Tech*, 17(2), 189-196.
- Hall, T. & Stahl, S. (2006). Using Universal Design for Learning to expand access to higher education. In M. Adams & S. Brown (Eds.), *Towards Inclusive Learning in Higher Education. Developing curricula for disabled students* (pp. 67-78). London: Routledge.
- Handicap + Studie. (2011). *Nu de krachten bundelen: verslag XS=USE boeken digitaliseren*. Geraadpleegd 25 juni, 2011, van <http://www.handicap-studie.nl/Nieuws/SIG-bijeenkomst-boeken-omzetten>.
- Hodges, D. & Lunau, C.D. (1999). The National Library of Canada's digital library initiatives [Elektronische versie]. *Library Hi Tech*, 17(2), 152-164.
- JISC Techdis. (n.d.). *Adapting the book for the learner*. Geraadpleegd 21 juni, 2011, van http://www.jisctechdis.ac.uk/techdis/pages/detail/floating_pages/Adapting_book_for_learner.
- Miesenberger, K. & Tjoa, A.M. (2003). Austrian Literature Online (ALO): How Electronic Libraries, Cultural Heritage and Service Provision for Print Disabled People work together [Elektronische versie]. *TCT Education of Disabilities*, 2(1), 27-34.
- Niagara College Canada. (n.d.). *Alternative Format Textbooks*. Geraadpleegd 29 juni, 2001, van <http://www.niagaracollege.ca/content/CentreforStudentswithDisabilitiesCSWD/AlternativeFormatTextbooks.aspx>.
- O Grady, M. (2009, April, 28). *Quality insurance in practice*. PowerPointpresentatie op het symposium van AHEAD, *A charter for inclusive learning and teaching*, Dublin, Ierland.
- OND/II/2.3/TM. (2008). *Omzendbrief. Procedure tot het bekomen van de financiering van speciale onderwijsleermiddelen voor leerlingen met een handicap in het gewoon onderwijs*. Geraadpleegd 24 juni, 2011, van <http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=9072>.
- Pearson Education. (n.d.). *Request Form – Students with Disabilities*. Geraadpleegd 27 juni, 2011, van <https://order.superlibrary.com/Comergent/en/US/adirect/pearson?cmd=DisabilityRequestForm>.
- Progebraille Hellen Keller vzw. (2011). *Studieboeken*. Geraadpleegd 14 juni, 2011, van <http://www.phk.be/studieboeken.htm>.
- Raad Hoger Onderwijs. (2010). *Advies over de invulling van het VN-verdrag voor gelijke rechten voor personen met een handicap voor het Vlaamse hoger onderwijs*. Geraadpleegd 28 juni, 2011, van <http://www.vlor.be/sites/www.vlor.be/files/advies/rho-adv007-0910.pdf>.
- SIHO. (2009). *Informatieronde: diepgaande bevraging bij Vlaamse hogescholen en universiteiten*. Geraadpleegd 6 juni, 2011, van <http://www.siho.be/files/Rapport%20informatieronde%20opgemaakt.pdf>.
- SIHO. (2010, Februari, 25). *Ontmoetingsdag. Flexibele ondersteuning?* [verslag].
- SIHO. (in press). *Succesvol studeren. Tips voor beleid en praktijk in hoger onderwijs* [brochure].

SIHO. (unpublished). Bevraging digitalisering studiemateriaal.

Stachowiak, J. (2010, Februari, 22-26). *Showing How: Planning and Delivering a Universally Designed Course*. Presentatie op de conferentie van het 3C Project, *Universal Design for Learning in Postsecondary Education*, virtueel.

Teacher Training Agency. (2004). *Able to teach. Guidance for providers of initial teacher training on disability discrimination and fitness to teach*. Geraadpleegd 31 mei, 2011, van http://www.sussex.ac.uk/equalities/documents/tta_fitness_to_teach_disability.doc.

Ugent. (n.d.). *Digitaliseringsproject*. Geraadpleegd 6 juni, 2011, van http://www.dyslexie.ugent.be/3d_main_digitalisering.html.

United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. Geraadpleegd 14 juni, 2011, van http://www.un.org/disabilities/default.asp?navid=14&pid=150#accessible_pdf.

Universitas. (n.d.). *Cursusdienst voor studenten*. Geraadpleegd 15 juni, 2011, van <http://www.universitas.be/html/cursusdienst.htm>.

Van Damme, K. (2009). *Het auteursrecht in de boekensector. Een praktisch handboek voor leek en jurist*. Brugge: Die Keure.

Verbruggen, M. (2011, Mei, 5). *Het VN-Verdrag over de Rechten van Personen met een Handicap: implicaties voor het hoger onderwijs*. Presentatie op de ontmoetingsdag van het SIHO, *VN-verdrag en hoger onderwijs*, Brussel.

Wet betreffende het auteursrecht en de naburige rechten. (1994, juni 30). Geraadpleegd 25 juni, 2011, van http://suisse.juridat.be/cgi_loi/loi_a.pl?language=nl&caller=list&cn=1994063035&la=n&fromtab=wet&sql=dt='wet'&tri=dd+as+rank&rech=1&numero=1.

Wet ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie. (2007, mei 10). Geraadpleegd 27 juni, van <http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi/api2.pl?lg=nl&pd=2007-05-30&numac=2007002099>.